

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A háborús tanítások és a tanulók.

Az iskolának és az életnek egymástól való adottsága sohasem volt olyan nyilvánvaló, mint napjainkban. A háború mindeneket átalakító hatása hol kedvező, hol pedig káros irányban jelentkezik az iskolában is. Az ifjúság érdeklődése sok tekintetben elevenebb, mint a béke nyugalmas idején volt és fogékonyságát emiatt szépen lehet gyümölcösöztetni. Másrészt azonban figyelmének szétszóródása és akaratának gyöngülése mutatkozik, főleg erkölcsi téren, és gondozása emiatt fokozott tevékenységet igényel.

Ennek a gondozásnak nem lehet megelégednie a régi keretekkel. Fel kell használni mindent, ami ezt a célt szolgálhatja, de meg kell értenie az idők járását is. Az értelem, akarat és érzelem fejlesztésére és erősítésére fel kell használnia egyrészt a tanulók érdeklődésének természetes irányát, másrészt azt a jelentős, de kellő mértékben még mindig nem érvényesülő elvet, hogy az iskolának munkálkodásában elsősorban az élő és ható tényezőkkel kell számolnia. Sem az általános műveltséghez szükséges alap megadása, sem pedig az egyetemekre való előkészítés nem lehet öncél. Az iskola feladata mindenekfelett az életre nevelés. Főleg a háborúval kapcsolatban kell ezt megértenünk. De nem szabad tisztán a hasznosság szempontjából fogni fel ezt a feladatot. A szellemi munkás épűgy az életre nevelődik, mint az iparos vagy a politikus. A hangsúlynak azon kell lennie, hogy a való életet, annak viszonyait és követelményeit ma jobban kell ismernie az ifjúságnak, mint bármely más időben.

Több pedagógust áthatott ennek tudata; ezek az életnek s az iskolának kapcsolatát a világháborúval összefüggő események és jelenségek feldolgozásával iparkodnak szolgálni. Céljuk nyilvánvaló. Az iskola sohasem zárkózott el teljesen az élet friss levegője elől; az iskolai foglalkozásnak most is alkalmazkodnia kell a rendkívüli idők követelményeihez. Tudatossá kell tennie mindazt, ami a tanulócsereg előtt sok tekintetben érthetetlen, rendszereznie, ami kuszált és rá kell

mutatnia a jelenségekből vonható tanulságokra. Ilyen felfogással készült *A világháború* c. mű¹ és ezért adott módot a felettes hatóság minden iskolafajban az úgynevezett háborús tanításokra.

Ez a munka nemcsak bőséges anyagot nyújt az előadásokhoz, hanem módszeres útbaigazításokkal is szolgál. Az előadónak mégis szabad rendelkezést biztosít, mert helyesen abból az elvből indul ki, hogy az iskolai munkában is fő tényező az elevenen és közvetlenül ható előadó. Sőt az anyag különfélesége szerint módot ad, hogy különböző szakemberek érvényesítsék tudásukat, jóllehet ez az előadások egységének megbontására alkalmas és így veszélyezteti a teljes eredményt. A fő cél nyilvánvalóan a jelen idők rendkívüliségének megéreztetése, a háborút előidéző és nyomon kísérő okok és okozatok megértetése és pozitív irányban az akaratra való hatás. Mindez természetesen más és más módszeres eljárást kíván a különböző iskolákban; az előadó akkor nyugodhatik meg, ha valami úton-módon ki tudja puhatolni, volt-e valamelyes eredménye háborús előadásainak.

E háborús előadásokkal kapcsolatban engem főleg ez a gondolat foglalkoztatott. Kíváncsi voltam, lesz-e és milyen hatása és eredménye ezeknek az előadásoknak? Az eredmény biztosítása és ellenőrzése céljából gimnáziumunk VIII. osztályában az összes előadásokat magam számára kértem. Így magam osztottam be az előadásokat és ezek a következők voltak: *A világháború történeti előzményei*, 1 ó. *A hadiesemények a nyugati hadszíntéren, a tengeren és a levegőben*, 1 ó.; *a keleti és a többi hadszíntéren*, 1 ó. *Hazánk belső története*, 1 ó. *A hadviselő államok földrajza*, 1 ó. *A háború és a gazdasági élet, pénzügy*, 1 ó.; *a háború gazdasági hatása hazánkban*, 1 ó. *Közművelődésünk és társadalmunk*, 1 ó. *A közegészségügy és a háború*, 1 ó. *A közerkölcsiség és a háború*, 1 ó. *Elmélkedések a jövőről*, 1/2 ó. *Összefoglalás*, 1 ó. Az előadásokat október elején kezdtem és minden héten egy előadást tartottam; a hadiesemények és a gazdasági érdekek előadása két órát igényelt. Hogy a tanulók ne veszítsék el a fonalat, ezeknek ismertetése egy-egy héten belül történt, úgy hogy az előadások tíz héten át folytak meg nem szabott időben. Az egyes témákról élőszóval, közvetlenül beszéltem, a jövőről való elmélkedést pedig felolvastam. (E témánál nem óhajtottam egyéni jóslatokba bocsátkozni.) Az utolsó előadás kivételével a módszeres utasítást követtem, de már eleve szükségét éreztem, hogy a tizenkettedik előadás összefoglaló legyen.

Előadás közben megfigyeltem, hogy tanítványaim figyelnek. De

¹ A Magyar Pædagogiai Társaság megbízásából szerkesztette *Imre Sándor*. Budapest, 1917, Franklin-Társulat.

ezenkívül azt is óhajtottam megtudni, vajjon mi érdekli őket leginkább és van-e, lesz-e valamilyen tanulsága rájuk nézve ezeknek az előadásoknak? E célból az utolsó előadás után néhány napra, minden előkészítés nélkül, a következő kérdésekre kellett írásban feleletet adniok:

1. *Tudtam-e figyelemmel kísérni a háborús előadásokat és ha nem, mi volt az oka?*

2. *A háborús előadások melyik részlete kapta meg leginkább figyelmemet és miért?*

3. *Van-e valami szellemi vagy erkölcsi haszna rám nézve a háborús előadásoknak és mi az?*

Tizenegy tanuló felelt meg ezekre a kérdésekre és feleleteik érdekes és tanulságos adatokul szolgálhatnak. Írás közben érdemes volt megfigyelni, hogy némely tanuló a kérdések lediktálása után azonnal írni kezdett, mások pedig gondolkodás után. Néhány hamarosan elkészült a feleletekkel, másoknak egész órára szükségük volt. Általában komolyan, tartalmasan és rájuk jellemzően nyilatkoztak, amint itt következik.

Az első kérdésre valamennyien állító feleletet adtak, úgy hogy a második fele emiatt természetesen elmaradt. A feleletek nagy része azt tartalmazza, hogy a hadieseményekre többen nem figyeltek, mert «rég ismert dolgokat tárgyaltak». A többi előadás a következő okok miatt kötötte le figyelmüket (a feleletek rendszerezés nélkül következnek): Az előadások «lehetőleg objektíve adtak felvilágosítást a még nem általánosságban ismert dolgokról.»¹ — A háborús előadásokat figyelemmel kísértem, kivéve mikor a hadi színterekről volt szó. — Az első előadásoknál beláttam azoknak értékes voltát. — Érdeklődéssel figyeltem, annál is inkább, mert maga a téma is érdekes volt. — Elsősorban önérdékből (figyeltem). Sokkal előnyösebb és kellemesebb ilyen aktuális és érdekes előadásokra figyelni, mint a latinból Horatius ódáit fordítani vagy Homeros hexameterével bajlódni. — Figyelmemet fölkelte az apró részletezés, a mi viszonyainkra való vonatkoztatás, a dolgoknak meghányása-vetése. — Mindvégig a legnagyobb figyelemmel tudtam kísérni az előadásokat. — Nagy örömmel fogadtam a háborús előadásokat és törekedtem ezeket minél nagyobb figyelemmel kísérni. — Egyes részeket figyelemmel tudtam kísérni, más részeket meg nem (a hadiesemények ismertetése: elcsépeelt dolog). — Én a magam részéről figyelemmel hallgattam az előadásokat. — A háborús előadásokat nagy figyelemmel kísértem... Előmozdította figyelmemet még az is, hogy a háborús előadások miatt több drukkos óra elmaradt.»

¹ A gondolatjelek között levő részlet más és más tanuló feleletéből való.

Változatosak a második kérdésre adott feleletek is. Ezek számokkal kifejezve a következőképpen oszlanak meg: a közegészségügyről tartott előadás legjobban érdekelt 8 tanulót; a közerkölcsiség 4-et; a közgazdaság 3-at; a pénzügy, közéletmezés, közoktatás, háborús irodalom, az ország belső állapotának és a háború okainak esetelése, a jövőbe pillantás 1—1 tanulót. (Itt nem jön ki a 11 szám, mert némely tanulónak 2, 3 részlet is megkapta figyelmét és egybefoglalva fejezte ezt ki.) A megokolások között a következőket lehet olvasni: «Bebizonyítottam láttam azt, hogy az aurea mediocritas az egészségnek s ami ezzel együtt jár, a lelki épségnek elengedhetetlen feltétele. — A közegészség, a közéletmezés, a közerkölcsőség... olyan dolgok, amelyek képzelőtehetségemet gyakran foglalkoztatják és amelyekről gyakran elmélkedem. — Az erkölcsi tisztaságra vonatkozó részlet volt az, amely lekötötte figyelmemet. Azért, mert beláttam, hogy ez egy 17—18 éves fiúnál föltétlenül szükséges. — Leginkább két dolog ragadta meg képzeletemet és pedig 1. a közegészségügyi részlet, mert magam is orvosnak készülök és 2. a háborús irodalom, mert az irodalom a legkedvesebb témám. — Talán legérdekesebb a háborús egészségügyről szóló rész volt. Főképp azért, mivel személyesen érdekelt. — A közegészségügyi állapotok figyelemre méltók azért, mert az ember ezen dolgok mélyébe pillantva, mély tanulságokat meríthet belőlük. — Különösen a közegészségügyi rész ragadta meg figyelmemet... Mert ezek okozhatják leginkább egy nemzet szellemi és anyagi romlását. — Az előadásokból leginkább a mezőgazdaságról és az egészségügyről szóló rész érdekelt. Az első azért, mert arra a pályára megyek... A második azért érdekelt, mert az életbevágó fontos tanácsokról szólt. — Figyelmemet leginkább a közerkölcsiségről tartott előadás kötötte le. Nemcsak azért, mert a katedráról hallottam olyan dolgokat, amit mi csak titkon, sűgva-bűgva beszéltünk meg, hanem azért is, mert tudom, hogy ilyen előadásokból rendkívül sokat tanulhat egy tapasztalatlan ifjú.» — Két tanuló adós maradt a miért-re való felelettel.

Érdekesek a harmadik kérdésre adott feleletek is. Némely tanuló elfelejtett írni a szellemi, más az erkölcsi haszonról; van, aki fel-említi, hogy az erkölcsi vonatkozások kiemelésének nála azért nem volt haszna, mert «az előadások előtt is teljesen tisztában voltam a tisztesség, erény, becsület fogalmával». A legtöbbben a kérdésnek megfelelő egymásutánban felelnek meg, ilyenképpen: «Megtanultam megbecsülni az arany középutat, az aurea mediocritast. — A háborús előadásoknak rám nézve mindkét irányban van haszna, mert gondolkodó és ítélőképességem erősödött... erkölcsi érzésem finomodott. — Ez előadásoknak szellemi haszna az, hogy megismertem hazánk szerepét a világháborúban... és sok mindent, ami az általános művelt-

séghez szükséges. — Szellemi hasznom, hogy sok oly dologgal, ténnyel, felfogással, a való élet számos oly mozzanatával ismerkedtem meg, amiről jóformán fogalmam se volt. — Megtudtam, hogy nem a nyers erő, hanem a szellemi erő teszi hatalmassá a nemzetet . . . Végül azt is, hogy a háborúban hazánkknak nagy áldozatai vannak, ezeket csupán úgy lehet helyrehozni, ha mi, a jövő nemzedék, kettőzött munkával fáradozunk azon, hogy hazánk iparát, kereskedelmét, mezőgazdaságát, szellemi életét, pénzügyét megjavítsuk. — A háborús előadások mind erkölcsi, mind szellemi haszonnal jártak . . . Erkölcsi haszon több, mint az, amelyet ismereteink gyarapításával szereztünk. — Ezek az előadások látóköreinket kibővítették . . . Erkölcsi téren az (a tanulság), hogy nagy háborút csak erős lélekkel és egészséges szervezettel lehet úgy viselni, hogy az diadalmasan végződjék. — A nagy veszteségeket valamely nemzet csak úgy tudja pótolni, ha úgy szellemileg, mint erkölcsileg nem hanyatlik, sőt azt fejleszteni törekszik. Én magam ezen eszméket jól megszívelem s ha majd alkalmam lesz, érvényesíteni is fogom a köz és magam javára. — Szellemi haszna annyiban van, hogy most van már világos, összefüggő képem a háborúról és annak hatásáról. Erkölcsileg annyiban hatott rám, hogy . . . az ember hiú, büszke és önző volt és az is lesz, meg marad is. — Szellemi hasznom volt, hogy tanultam és tudomást szereztem oly dolgokról, melyekről minden nap hallottam, de lényegét nem ismertem. Így pl. a börze fogalmát most megértettem . . . Legnagyobb erkölcsi hasznom az . . . ha kikerülünk az életbe, akkor mi szorgalmunkkal és tevékenységünkkel bizonyára erőnk teljes megfeszítésével fogunk dolgozni a haza javára. — A háborús előadásokból azt vettem ki, hogy a népek harcát nem annyira a harci eszközök, mint inkább műveltségük dönti el . . . A háborús előadások keretében osztályfőnökünk figyelmeztetett minket, hogy minden erkölcstelenségtől tartózkodjunk, hogy ruhánkat, cipőnket tartsuk tisztán és hogy minél gyakrabban fürdjünk meg.»

A tanulók eme feleletei mint írásművek is sokat mondanak el. Életviszonyaik, lelki tartalmasságuk, fogalmazási és előadó készségük igen világosan ismerhetők meg írásaikból. Ami a legjelentősebb: a tartalom mindegyiknél kielégítő. Őszinteségükhöz itt-ott talán szó fér; ketten a kelleténél jobban kiemelik az előadó tevékenységét, egy pedig talán naivitásból olyan dolgot árul el, ami nem tartozik a feleletekhez. A tartalommal általában nem arányos fogalmazásuk és előadásuk. Ezt a gyors munkának lehet tulajdonítani és annak, hogy a kérdések lediktálása után pár szóval azt emeltem ki, hogy csupán feleleteik tartalma fontos, továbbá az őszinteség. Mindkettőről bizonyosságot szolgáltatnak az idézett változatos írások.

Az első kérdésre adott feleletek igazolják Herbart pedagógiai alapelvét: az érdeklődés felkeltésének szükségességét. Amit tud a tanuló, azt nem kíséri figyelemmel; mihelyt azonban újabb területre irányítódik figyelme, nemcsak érdeklődik, hanem eszmél is és iparkodik tudatát gazdagítani. A második kérdésnél az első pillanatra feltűnik, hogy a közegészségügy iránt érdeklődtek legtöbben. Ennek az érdekes jelenségnek az a magyarázata, hogy a 11 tanuló közül orvosi pályára lépni szándékozik 6. Ezek emiatt érdeklődtek különösen az egészségügyi előadás iránt, de másoknál is előfordul a megokolásban, hogy jövője miatt vagy önérdékből figyelte jobban ezt vagy azt az előadást. Legnagyobb jelentőségűek a harmadik kérdésre adott feleletek. Ezekből lehet megtudni, hogy érdemes, sőt szükséges volt-e a háborús előadásoknak az elrendelése és megtartása. A feleletek nyílt és szabatos beismerésükkel minden kétséget kizáróan igenlők.

Igazi jelentőségük akkor van ezeknek az előadásoknak, ha különös hangsúlyozás nélkül az érettebb tanulók önmaguktól jönnek rá az általuk szolgált célra. Ez nem lehet más, mint a nemzeti tudatosság elősegítése, a köz érdekében való alkotótevékenység vágyának felkeltése, az erkölcsi érzék finomítása és erősítése. A feleletek világosan bizonyítják, hogy ezt a célt a háborús előadások elérték. Több tanuló nyíltan kifejezést ad ennek, akik pedig ezt nem teszik, elhamarkodva feleltek meg a kérdésre vagy pedig gyöngye tanuló létükre a lényeg iránt nem fogékonyak. E tekintetben jellemző rájuk az, hogy a 11 közül 6 tanuló kiter a jövő feladataira és ráeszmél, hogy ezeknek teljesítésében neki is része lesz. Amikor pedig majdnem mindnyájan elismerik a háborús előadásokkal kapcsolatban gondolkodó és ítélőképességük erősödését, erkölcsi érzésük nemesedését és gondolnak a jövő feladataira: ez az előadásoknak pozitív jelentős hasznát nyilvánvalóvá teszi.

Más nézőpontból is értékesek lehetnek ezek az előadások. Így az életre való előkészítésen kívül a tudatos állampolgári nevelést is kiválóan szolgálják. Egyik-másik tanuló feleletében ennek világos kifejezést ad. Valóban ezeknél az előadásoknál céltudatosan és könnyen lehet érvényesíteni minden olyan mozzanatot, amely ezt a nagyfontosságú kérdést illeti. A tanulók minden lelki eleme mozgásba jön ezeknek a témáknak tárgyalásakor. Nem különös tehát, ha értelmük, érzelmeik és akaratuk egyaránt reagál a hallott s bizonyára a kellő helyen célzatosan is hangsúlyozott, az állampolgári kötelességek mindekenélvéltebb való teljesítésének szükségét kiemelő előadásokra.

A hármas irányú nevelés ilyen módon kiváló segítőeszközzel használhatja fel továbbra is a világháború jelenségeit és tanulságait a maga szolgálatára. Hogy a tanulók is szívesen veszik ezt, bizonyít-

ják a feleletek. Némelyik ugyan leszólja Homerost és Horatiust, más pedig örül, hogy a rendes óra elmarad, ezek azonban inkább gyerekes őszintéskedések. Alapjában valamennyien komolyan és figyelmesen hallgattak, iparkodtak lehető sok részletet megjegyezni és a vizsgálat eredménye szerint ez a törekvésük sikerrel járt. Útmutatásul szolgálhat ez a jövőre, hogy a jelennek, az életnek is lehetőleg teret kell engedni az iskolában; másrészt azonban ilyenféle vizsgálódással érdemes tudomást szerezni az eredményről, mert ezt így még így közvetve inkább lehet meggyökereztetni és biztosítani.

(Rózsahegy.)

Agárdi László.

Politika és pedagógia.

Rein V. a pedagógia és politika viszonyáról szóló fejezetet (Pädagogik in systematischer Darstellung: I: 69—72. l.) Kantnak következő szavaival kezdi: «Az embereknek két találmányát lehet méltán legnehezebbnek tekinteni: a kormányzás és a nevelés művészetét». Ennek a két tényezőnek benső összefüggését azonban ezzel az inkább alaki összehasonlítással távolról sem merítettük ki, mert mindkettő egyben arra törekszik, hogy a lehetőségekhez képest váltsa ki az emberekből a hatásokat és e tekintetben a mesterségen túlmenő művészi rátermettséget feltételez. Továbbá mindkettő szorosan összefügg a lélektannal (emberismeret!), eleve a jövőbe tekint és ennek céljait tartva szem előtt, befektető tudománynak minősíthető. A kettő közti ellentét erkölcsi tekintetben legkirívóbb és a becsületesség fogalmában ütközik össze. Maga Rein egy legújabb tanulmányában (Vierteljahrsschrift, 1. sz.: 12—20. l.) az etika és politika belső viszonyát kutatva, a köztük fennálló viszályt engedmény árán igyekszik elsimitani, aminek sikerében azonban önmaga sem igen bízik (l. u. o. a 19. l. alján). Mi úgy véljük, hogy a megoldás a *jellemességre* való nevelésben keresendő, amelyet mostanában mind több oldalról hangoztatnak.¹ Etikai tekintetben tehát a pedagógia a politika felett áll, míg a valóság szempontjából az utóbbi látszik a fontosabbnak. Mindkettőt egymáshoz azzal közelítjük, ha reálpedagógiára és reálpolitikára gondolunk. Már pedig a háború tanulságai szerint a jövőben elsősorban erre kell gondolnunk. Azon lehetne vitatkozni, vajjon a háborúnak ilyen értelmű politizáló hatása örvendetes-e

¹ A nyárspolgárok képmutatással rendszeren azzal mentegetődznek, hogy a politika megrontja a jellemet. Valóságban megfordítva áll a dolog: a jellem hiánya rontja meg a politikát. (Frankf. Ztg. 1918 jan. 26. e. l., v. c.)